

1741 İHTİLALİ VE İNGİLTERE’NİN RUSYA POLİTİKASININ İFLASI

 Ahmet BÜYÜKAKSOY^a

Öz

18. yüzyılda büyük devletler statüsüne giren Rusya’nın İngiltere (Britanya) ile olan ilişkileri çalkantılı olmuş hatta iki devlet arasındaki ilişkiler kopma noktasına dahi gelmişti. Ancak 1727 yılında II. George’un tahta geçmesinden sonra İngiliz ve Rus ilişkilerinde gözle görülür bir gelişme yaşanmıştır. Zira Rusya, İngiltere’nin kıta Avrupa’sındaki politikaları için büyük bir ehemmiyet kesp etmeye başlamış ve bu yüzden de iki devlet arasındaki ilişkiler gittikçe gelişmiştir. Özellikle de Rusya’nın, Avusturya ile ilişkilerini iyi bir seviyede tutması, İngiltere’nin tarihî rakibi olan Fransa’nın hırslarına ket vurması için önemli bir amildi. Ancak Rusya’yı kıta tasavvurlarında kullanmak isteyen tek devlet İngiltere değildi. Fransa da Avusturya’yı parçalamak gayesinde Rusya’dan istifade etmek istiyordu. Bunun için 1730’ların sonundan itibaren hummalı bir çalışma yapmaya başladı. Fransa bir yandan Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya çalışırken bir yandan da Rusya’yı zor durumda bırakacak hamleler yapıyordu. Bu şekilde 1741 yılında önce İsveç-Rusya Savaşı’nı çıkardı ve bu savaşın sonrasında da İngiliz ve Avusturya yanlısı hükümetin düşmesine yol açan ihtilali hazırladı. 1741 İhtilali, İngilizlerin, Rusya’ya dair tasavvurlarının hepsini suya düşürdü ve İngilizler yıllar boyu Ruslardan istedikleri gibi istifade edemediler. Ancak eski pozisyonlarını kazanmak için çabalar da harcadılar. En sonunda İngiltere, Rusya’yı Avusturya Veraset Savaşları’na dahil ettiğinde her şey için artık çok geçti. Zira barış görüşmeleri başlamıştı. Burada Avrupa’nın iki rakip devletinin Rusya üzerinde nasıl bir rekabete girdiği ve bu rekabetten galip çıkan devletin Fransa olduğu anlaşılmaktadır. Fransa 1740-1748 yılları arasında gerçekleşen Avusturya Veraset Savaşları’ndan Rusya’yı uzak tutabilmeyi başarmıştı. Bu da İngiltere’nin Rusya siyasetinin nasıl iflas ettiğini göstermektedir. İşbu çalışmada 1741 İhtilali’nin Fransa için ne kadar büyük bir başarı, İngiltere içinse ne kadar büyük bir başarısızlık olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya Veraset Savaşları, Elizabeth Petrovna.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi ATASAREN, Harp Tarihi Abd. İstanbul/Türkiye, ahmetbuyukaksoy@hotmail.com

1741 REVOLUTION AND THE COLLAPSE OF ENGLAND'S RUSSIAN POLICY

Abstract

As a rising power in 18th century Russia's relations with England was turbulent one, as both it was at a breaking point. However, when in 1727 George II, ascended to English throne, Anglo-Russian relations were improved significantly. For, Russia become crucial for England's continental policies and which is why relations between two states were improved. Especially, Russia's relations with Austria were important for containing the ambitions of England's historical rival, France. However, England was not the only state to use Russia for its continental plans. France wanted to use Russia in order to crush the Austria. Therefore, France worked with a great effort to achieve its goals. France while was trying to establish good relations with Russia, it was trying to undermine it. Thus, it managed to foment the Swedish-Russian War in 1741. This war also paved way for 1741 Revolution which caused the downfall for government that leaned to Austria and England. 1741 Revolution foiled England's plans for Russia and for years, English government was not able to use Russia for its goals. But they tried to regain their former position. When at last England managed to include Russia to Wars of Austrian Succession, it was too late. For peace negotiations were begun. It is clear that two rival states of Europe have emulation for Russia and France was the winner of this competition. France managed to keep Russia away from the Wars of Austrian Succession of 1740-1748. This is the failure of England's Russian policy. This present study tried to show that 1741 Revolution was a great success for France, and a huge fiasco for England.

Keywords: Russia, England, France, Wars of Austrian Succession, Elizabeth Petrovna.

ДВОРЦОВЫЙ ПЕРЕВОРОТ 1741 ГОДА И КРАХ РУССКОЙ ПОЛИТИКИ АНГЛИИ

Аннотация

Отношения России с Англией (Великобританией) в XVIII веке были бурными. Обе страны находились на переломном этапе. Однако, когда в 1727 году Георг II вззошел на престол, англо-русские отношения значительно улучшились. Россия стала придавать большее значение политике Великобритании в континентальной Европе. В частности, сохранение Россией на хорошем уровне отношений с Австрией было важным фактором в сдерживании амбиций исторического соперника Великобритании — Франции. Однако Англия была не единственным государством, которое хотело использовать Россию в своих континентальных планах. В частности, Франция прилагала огромные усилия для того, чтобы разбить Австрию, и лихорадочно работала над этим с конца 1730-х годов. Вместе с тем Франция, пытаясь установить хорошие отношения с Россией, делала шаги, которые ставили бы ее в затруднительное положение. Так Франции удалось разжечь шведско-русскую войну в 1741 году. Эта война, между прочим, проложила путь к дворцовому перевороту 1741 года и привела к падению правительства, склонявшегося к Австрии и Англии. Переворот сорвал планы Англии в отношении России, и в течение многих лет английское правительство не могло использовать Россию для своих целей. Они приложили усилия, чтобы вернуть себе прежние позиции. Но когда Великобритании, наконец, удалось включить Россию в войну за австрийское наследство, было уже слишком поздно, так как начались мирные переговоры. Очевидно, что два конкурировавших государства Европы

соперничали за Россию, и победительницей этого соревнования стала Франция. Франции удалось удержать Россию в стороне от войны за австрийское наследство между 1740 и 1748 годами. Это было провалом российской политики Англии. В настоящем исследовании предпринята попытка показать, что дворцовый переворот 1741 года был большим успехом для Франции и огромным фиаско для Англии.

Ключевые слова: Россия, Англия, Франция, Войны за австрийское наследство, Елизавета Петровна.

Giriş

“İngiltere ile tedafüi ittifak yapılması isteği zamanında majesteleri tarafından kabul edilmemiş olsa da siz, çariçe ile bu tür bir antlaşmaya girilmesine kralın karşı olmadığını düşündüğünüzü bildirecek ve şayet bu tür bir müzakere için adım atılırsa bunların makbul karşılanacağını da düşündüğünüzü aktaracaksınız.”¹

İngiltere Kuzey Departmanı Sekreteri Lord Harrington, Rusya'daki İngiliz temsilcisi Claudius Rondeau'ya bu emirleri vererek, 1731'de başlayan, 1733'te ticaret antlaşmasıyla gelişen İngiliz-Rus yakınlaşmasını 1738 sonunda bir tedafüi ittifak ile taçlandırmak istediğini belirtmişti. İngilizlerin bu adımı atmasının sebebi aynı yıl İsveç'te irredentist şapkalıların iktidara gelmesi ile İsveç, İngiltere'nin en büyük rakibi olan Fransa'nın güdümüne girmesiydi.² Kısa süre içerisinde Fransa, Kardinal Fleury'nin usta manevraları sayesinde İngiltere'nin, Fransa'ya karşı bir denge unsuru olarak kullandığı Avusturya ile yakınlaşmaya başlamış,³ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mümtaz konumunu yeniden elde etmiş⁴, İspanya ile 1733'te “Aile Kompaktı'nı” imzalamış⁵ ve Lehistan Veraset Savaşları'nda her ne kadar adayı Stanislaw'ı Leh tahtına yerleştirememiş olsa da Güney İtalya'daki Napoli Krallığı'na bir Bourbon olan Don Carlos'u yerleştirmişti.⁶ Aynı zamanda İtalya ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nda attığı adımlarla da kıta hâkimiyetini muhafaza edebilmişti. Fransa bu şekilde 1730'ların sonuna gelindiğinde İngiltere'yi büyük ölçüde kıta Avrupa'sında izole etmeyi başarabilmişti.⁷

Bu noktada Avrupa'da İngiltere'nin izolasyonunu kırmak için iki ülke kalmaktaydı. Bunlar Avusturya ve Rusya idi. Her ne kadar İngiltere, Lehistan Veraset Savaşları'nda

¹ *Sbornik Imperatorskogo russkogo istoričeskogo obšestva*, C. LXXX (St. Petersburg, 1889), 402.

² İngiltere, Fransa'nın İsveç ile anlaşması ve bir ihtimal Danimarka'yı da yanına çekebilmeleri ile bilhassa Kuzey Avrupa'nın hâkimi olacağını düşünmekteydi. *Sbornik*, C. LXXX, 396. Dolayısıyla İngiltere, Fransa'ya karşı Kuzey'deki güç dengesinin korunması için Rusya'ya anlaşmayı uygun görmüştü. *Sbornik*, C. LXXX, 401-402. 18. yüzyılda İngiltere'nin kıta Avrupa'sındaki politikaları ekseriyetle Fransız kudretini sınırlamak üzerine gerçekleşmiştir.

³ 1739 Belgrad Antlaşması'na mutavassit olmak suretiyle Fransa, Avusturya'ya adeta bir can suyu vermiştir. Ancak Fransa ve Avusturya arasındaki yakınlaşmalar 1739 başından itibaren İngiltere tarafından hissedilir hâle gelmişti. Bu yüzden İngiltere, Rusya ile tedafüi ittifak girişimini Avusturya'dan saklama ihtiyacı hissetmişti. *Sbornik*, C. LXXX, 419.

⁴ 1739 Belgrad Antlaşması neticesinde Osmanlı İmparatorluğu tarafından Fransa'ya verilen kapitülasyonlar ile nihai hâle getirilmiştir.

⁵ 1700 yılında İspanya tahtına, Bourbon Hanedanı'ndan V. Felipe (1700-1746) geçmiştir. Felipe, yeğeni Fransa Kralı XV. Lui (1715-1766) ile her ne kadar ilk başta gergin ilişkiler tesis etmiş olsa da daha sonradan Fransa ve İspanya arasındaki ilişkiler düzelmiştir.

⁶ Lehistan Veraset Savaşları (1733-1736) sonucunda V. Felipe'nin oğlu Don Carlos, Napoli kralı yapılmıştır.

⁷ Arthur McCandless Wilson, *French Foreign Policy During the Administration of Cardinal Fleury 1726-1743* (London: Cambridge University Press, 1936), 326.

Avusturya'ya karşı olan taahhüdünü yerine getirmemiş⁸ ve Avusturya'yı Fransa cephesine kaptırmış olsa da Avusturya ve Rusya arasındaki "birliği[n] her zaman Fransa için büyük bir rahatsızlık" olacağını düşünmekteydi.⁹ Bu yüzden İngiltere, kendi güvenliği için hem iki devlet ile hem de iki devlet arasındaki ilişkileri geliştirmeye çalıştı.¹⁰ Ancak en kritik eşik Avusturya Veraset Savaşları idi. Kutsal Roma İmparatoru VI. Karl'ın (1711-1740) erkek varis bırakmadan ölümüyle ve Fransa ve Prusya gibi devletlerin daha önce kabul ettikleri faydacı müeyyideyi tanımayarak, Habsburg Hanedanı'nın mirasını paylaşmak üzere harekete geçmişlerdi.¹¹ Avrupa'daki güç dengesini muhafaza etmek ve Fransa'nın "cihan hâkimiyeti" politikalarına ket vurmak isteyen İngiltere de Rusya'nın Avusturya'yı korumasını isteyecekti. Petersburg'daki İngiliz elçisi Edward Finch bu hususta çabalar harcarken ve bilhassa da iki devlet arasındaki tedafüi ittifakın imzalanması hususunda büyük mesafe kat etmişken, beklenmedik bir gelişme İngiltere'nin Rusya siyasetinin iflasına yol açtı. Bu hadise 1741 İhtilali idi.

Bu çalışmada, Çariçe Anna Ivanovna'nın (1730-1740) vefatından sonra İngiltere'nin, Rusya'da, mevcut Avrupa politikasını hayata geçirmek üzere attığı adımlardan bahsedilecektir. Daha sonra İngilizlerin 1741 İhtilali'nin bu adımları nasıl ıskat ettiği belirtilecektir. Son olarak da ihtilal sonucunda tahta çıkan Çariçe Elizabeth'in (1741-1763) ilk dönemindeki İngiliz-Rus ilişkilerinden bahsedilecektir.

1) Üç Hükümdarın Ölümü: 1740

1740 yılı 18. yüzyıl Avrupa tarihi için büyük bir dönüm noktasıydı. Aynı yıl içerisinde Prusya Kralı Friedrich Wilhem, Kutsal Roma İmparatoru VI. Karl ve Çariçe Anna vefat etmişti. Üç ölümünde Avrupa siyasetini derinden etkileyecek sonuçları olacaktı. Prusya tahtına, babası tarafından hakir görülen ve İngiliz diplomatik yazışmalarında da Fransız yanlısı olarak telâkki edilen II. (Büyük) Friedrich (1740-1786) geçmişti. O, İngiltere Kralı II. George'un (1727-1760) yeğeni olması sebebiyle İngilizler tarafından kazanılabilir görülmekteydi.¹² Kutsal Roma İmparatoru VI. Karl'ın vefatı ise bu üç vefat arasında en problemlili olanıydı. Her ne kadar müteveffa imparator, Habsburg mevrus topraklarının kızı Maria Theresa'ya (1740-1780) kalacağını garanti eden "Faydacı Müeyyideyi" Avrupa'nın başta Fransa olmak üzere muhtelif devletlerine imzalatmış olsa da bu beyhude bir çaba olacaktı. Zira VI. Karl'ın vefatı ile ortaya çıkan boşluk, diğer devletlerin iştahını kabartmıştı. Anna Ivanovna'nın vefatı da önemli sonuçlar doğurmuştur. Çariçenin vefatından sonra tahta, henüz bebek olan yeğenin oğlu VI. Ivan (1740-1741) geçmişti. Çariçenin vasiyeti gereği tahta sevgilisi Courland Dükü Ernest von Biron niyabet edecekti.¹³ Ancak dükün niyabeti uzun sürmedi ve Feldmareşal Münnich'in yapmış olduğu bir darbe ile dük alaşağı edildi. Bu şekilde VI. Ivan'ın annesi Mecklenburg

⁸ Derek McKay & H.M. Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, çev. Eşref Bengi Özbilen (İstanbul: Dergâh, 2019), 179.

⁹ *Sbornik*, C. LXXX, 246.

¹⁰ Meselâ 1736 Haziran'ında Avusturya ve Rusya arasında çıkan soğukluktan mütevellit İngiltere iki devletin arasında bulması için elçisine talimat vermişti. İngilizler iki devlet arasındaki birliğin Avrupa'nın genel menfaatlerinin lehine olduğunu belirterek, aslında bunun kendi lehlerine olduğunu ifade ediyorlardı. *Sbornik*, C. LXXX, 56.

¹¹ Avusturya Veraset Savaşları için bk. Reed Browning, *The Wars of Austrian Succession* (New York: St. Martin' Griffin, 1995).

¹² *Sbornik*, C. LXXVI, 310.

¹³ Bu durum İngiliz temsilcisi Edward Finch'in mektuplarında uzun uzun anlatılmaktadır. *Sbornik* C. LXXXV, 295-312

düşesi Anna Leopoldovna, grandük sıfatıyla naibe oldu.

Bu üç ölümün birbirine bağlı sonuçları olacaktı. Maria Theresa'nın, Prusya'nın hak iddia ettiği Jülich ve Berg konusunda, Palatinat Elektörünü destekleyeceğini öğrenen Büyük Friedrich, bunun karşılığında faydacı müeyyidenin mülga olduğunu ve Silezya kendisine bırakılmadığı takdirde Avusturya'ya savaş açacağını danışmanlarına deklare etti.¹⁴ Aslında Friedrich'in çok daha önceden topraklarını genişletmek üzere tasavvurları vardı.¹⁵

İmparatorun ölümünün üzerine iştahı kabaran tek ülke Prusya değildi. Avusturya'nın bu zayıflığının farkına varan Mareşal Belle-İsle, barış yanlısı Kardinal Fleury'e rağmen Avusturya'nın parçalanması için Fransa'nın Prusya ile beraber hareket etmesini sağlamaya muvaffak olmuştu. Belle-İsle, Kral XV. Lui'yi (1715-1766) Avusturya aleyhine Prusya ve imparatorluk tahtına namzet olan Bavyera Elektörü Karl Albert'i desteklemeye ikna etti. Diğer taraftan Lehistan Veraset Savaşları'nda oğlu Don Carlos için Sicilyateyn Krallığı'nı elde eden İspanya "Kraliyet Çifti", V. Felipe (1700-1746) ve Elizabeth Farnese, diğer oğulları Don Felipe için İtalya'daki Avusturya topraklarına göz dikmişlerdi. Habsburg mirası yıkılmanın eşliğindeydi.¹⁶

Prusya Kralı'nın topraklarını genişletmek üzere zengin maden yatakları olan Silezya'ya girdiği sırada İngiltere, hâlihazırda Fransa'nın müttefiklerinden biri olan İspanya ile "Jenkins Kulağı" Savaşı'na girmişti. Ancak diğer yandan İngiltere, Habsburg Mirası'nın bölüşülmesini istemiyordu. 1740, yılında Parlamento'da yaptığı konuşmada II. George, İngiltere'nin, Fransa'nın gücünü dengelemek için Avusturya'ya muhtaç olduğunu ve bu yüzden de Prusya kralının "kanatlarının koparılması" gerektiği sonucuna vardı.¹⁷

Prusya'nın, Silezya'yı işgal ettiği haberi geldiğinde Londra, St. Petersburg'un tavrını öğrenmek istedi.¹⁸ Londra'nın emri gelmeden önce Rus hariciye vekili Kont Ostermann ile görüşen İngiliz elçisi Edward Finch, Rusya'nın, Habsburg mirasının bölünmesine cevaz vermeyeceğini ve İngiltere, Hollanda ve Rusya'nın atacağı ortak adımlar ile Prusya'yı işgalden vazgeçirebileceği düşündüğünü öğrendi.¹⁹ Rusya ilk önce Prusya'ya işgalden vazgeçip geçmeyeceğini öğrenmek istiyordu.

Avusturya çok zor bir durumdaydı ve inkırazın eşliğindeydi. Bir taraftan Fransa, bir taraftan Prusya ve bir taraftan da İspanya tarafından tazyike edilmekteydi. II. George'un da zikrettiği üzere Fransa'nın gücünü dengelemek için Avusturya'nın varlığı zaruri idi. 1740 yazında St. Petersburg'a İngiliz büyükelçisi olarak tayin edilen Edward Finch'e verilen talimatlarda, Rusya ve Avusturya arasındaki ittifakın, İngiltere için ne kadar değerli olduğu ve bu ittifakın korunmasının mutlak zaruriyet kesp ettiği belirtiliyordu.²⁰ 1740 sonunda patlak veren Avusturya Veraset Savaşları'nda İngiltere, Rusya'nın Avusturya'ya fiilî destek vermesini istiyordu.

¹⁴ Browning, *The Wars*, 39.

¹⁵ Browning, *The Wars*, 33.

¹⁶ McKay & Scott, *Büyük Devletlerin Yükselişi*, 197.

¹⁷ Browning, *The Wars*, 48-49.

¹⁸ *Sbornik*, C. LXXXV, 432.

¹⁹ *Sbornik*, C. LXXXV, 433-435.

²⁰ *Sbornik*, C. LXXXV, 5-18.

2) İngiltere'nin Avusturya'ya Destek Arayışları

Rusya'nın faydacı müeyyidenin korunması yönündeki kararlılığını öğrenen İngiltere, 1741 Şubat'ında Rusya'dan beklentilerini yükseltti. İngiliz hükümeti adına Lord Harrington, Rusya'daki İngiliz elçisi Edward Finch'e Rusya'nın bu konudaki tavrının samimi olup olmadığını gözlemlemesini ve şayet Rusya samimi ise Avusturya'yı kurtarmak için en iyi yolun Rusya'nın Prusya'ya hatırı sayılır miktarda asker göndermesi hususunda çalışmalar yapmasını bildirdi. Diğer yandan Rusya'nın isteği üzerine Avusturya lehine Hollanda ile müzakereler yapan İngiltere de bu konuda Rusya ile tam bir uyum içinde olacaktı.²¹ Kont Ostermann, İngiliz elçisinin anlattıklarını çok dikkatle dinledi ve İngiltere'nin isteğinin yerine getirilmesi için daha somut bir plana ihtiyaç duyduğunu belirtti. Finch, şimdilik böyle bir planın söz konusu olmadığını ama birkaç hafta içerisinde daha elle tutulur bir plan sunabileceğini düşündüğünü belirtti. Bunun üzerine Kont Ostermann, faydacı müeyyidenin müdafaası için Rusya'nın "düvel-i bahriye" olarak adlandırdığı İngiltere ve Hollanda ile sağlam bir ittifak kurmaya meyilli olduğunu belirtti. Eğer Prusya kralı dostane yöntemler ile yola getirilmezse, Rusya büyük bir orduyu sınırlara göndermeye hazırdı. Bu şekilde savaş 1741 yazından önce biterdi. Ancak Rusya'nın bu tasavvurunun gerçekleşmesi için İngiltere ve Hollanda'nın zaman kaybetmeden bir operasyon planı ortaya koyması ve St. Petersburg'daki elçilerine tam yetki vermeleri gerekmekteydi.²²

Savaş ciddileşmeye başlayınca İngiltere, Kont Ostermann'ın ileri sürdüğü dostane yöntemleri kullanmaya karar verdi ve bu yüzden de Viyana ve Berlin'deki temsilcilerine talimatlar gönderdi. Londra'nın iddiasına göre bu faydacı müeyyideden vazgeçmek manasına gelmiyordu. İngiltere'nin müzakere masasında elini güçlendirmesi için Rusya'nın derhâl Prusya sınırına yığınak yapması gerekiyordu. İngiltere bundan sonra Rusya ile bir operasyon planı hazırlamaya da hazırdı.²³ Kont Ostermann, sığınıklara yığınak yapılması talebine bir cevap vermedi ama Rusya'nın müzakereler tıkandığı takdirde İngiltere ile beraber hareket etmekten geri kalmayacağını belirtti.²⁴

Rusya'nın faydacı müeyyideyi korumak yönündeki müspet tavrı üzerine gerçekten de talep edildiği üzere Prusya'ya karşı operasyon planlarını tartışmak üzere Saksonya'nın başkenti Dresden'de bir kongre toplandı. Rus, Saksonya, İngiliz ve Felemenk temsilcileri faydacı müeyyidenin müdafaası için Prusya'ya karşı şedit tedbirler ihtiva eden müzakereler yaptılar. İngiltere, Rusya'yı bu konuda yanına çekmiş gözüküyordu. Rus dış politikasına son derece hâkim olan Kont Ostermann, Prusya'nın büyümesine izin vermeyeceğini İngilizlere deklare etmişti.²⁵ Ancak Dresden müzakeresi İngilizlerin beklediği sonucu iki sebepten mütevellit veremedi. Bunlardan bir tanesi Dresden müzakeresinin istihbaratını alan Prusya kralının alelacele Fransa ile anlaşıp, Avusturya karşıtı cepheyi genişletmesiydi.²⁶ İkinci sorun ise İsveç'teki irredentist hükümetin

²¹ *Sbornik*, C. LXXXV, 480-481.

²² *Sbornik*, C. LXXXV, 490-495.

²³ *Sbornik*, C. XCI, 20-21.

²⁴ *Sbornik*, C. XCI, 51-56.

²⁵ *Sbornik*, C. XCI, 56-62.

²⁶ Browning, *The Wars*, 50-51.

Rusya'dan intikam almak için harekete geçmek üzere olduğu haberlerinin St. Petersburg'a gelmesiydi. Bu durum İngilizlerin faydacı müeyyideyi korumak hususunda Rus yardımını bekletme girişimlerine ket vurdu.

3) İsveç Krizi

İngiltere'nin Rusya ile iyi ilişkileri geliştirme çabasının başka bir tezahürü de İsveçlilerin Rusya'ya saldırma tasavvurlarıyla ilgiliydi. 1738'de iktidara gelen Şapkalar hükümeti, Rusya'nın 1736-39 Osmanlı Savaşları'nda kaynaklarının büyük kısmını tükettiğini düşündüğünden intikam için tam da fırsatın geldiği kanaatindeydi. Bu hususta Fransa'nın desteğini alan İsveç, 1721'de Büyük Kuzey Savaşları'nı nihayete erdiren Nystat Antlaşması ile kaybettiği, Livonya İngirya ve Estonya gibi Baltık vilayetlerini istirdat edip, tekrar imparatorluk günlerini geri kazanacağını ümit ediyordu. Bu hususta Fransa'nın yanı sıra Prusya'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da desteğini alacağını hesaplıyordu.²⁷

Rusya'yı planları için son derece mühim gören İngiltere, 1739 yılında daha Avusturya Veraset Savaşları patlak vermeden, İsveç'teki yeni rejimin Rusya'ya saldırmak üzere planlar yaptığı haberini aldı ve bu istihbaratın derhâl Rusya'ya aktarılmasını St. Petersburg'daki İngiliz elçisine emretti.²⁸ Konuyu hem dönemin Çarıçesi Anna'nın gözdesi Courland Dükü hem de nafiz hariciye nazırı Kont Ostermann ile görüşen İngiliz elçisi, muhataplarının bu istihbaratı çok fazla önemsemediklerini ve kendilerine ziyadesiyle güvendiklerini müşahede etti.²⁹

Avusturya Veraset Savaşları'nın arifesinde vefat eden Claudius Rondeau'nun yerine tayin edilen Edward Finch'e verilen talimatlarda da Fransa'nın, İsveç, Prusya ve Danimarka gibi ülkeleri Rusya'ya karşı kıskırttığı haberlerinin Rus yetkililerine aktarılması gerekiyordu.³⁰ Kont Ostermann bir kere daha bu istihbaratı fazla ciddiye almadı.³¹ Kral II. George, Ostermann'ın bu kayıtsızlığından son derece huzursuz oldu.³²

Savaş çıkınca Avusturya'yı korumak için uğraşan İngiltere için Rusya'nın rolü daha hayatî bir hâl almıştı. Bu yüzden Londra'nın aldığı istihbarat adeta bir felaket niteliğindediydi. Bu istihbarata göre İsveç, bir yandan Rusya'ya saldıracak, bir yandan da St. Petersburg'daki Fransız elçisi Marki de La Chetardié ve Prens Elizabeth'in cerrahı Lestock ile Avusturya yanlısı büyük düşes aleyhine bir darbe yapacaklardı. Bu adım ile Rusya'yı tekrar izole bir devlet yapmakla kalmayıp, pragmatik cepheden de sonsuza kadar mahrum edeceklerdi.³³

Kont Ostermann bu sefer kendisine gelen istihbaratı ciddiye aldı ve İngiliz temsilcisine şöyle bir cevap verdi: "İsveç'e karşı hazır 80 bin adamımız vardır ve kısa sürede işlerini bitirmeyi ümit edeceğiz. Donanmalarının teçhizi için bir emir verdiklerini duyduunuz mu? İngiliz donanmasına güvenebilir miyiz? Zira bizim donanmamız

²⁷ Stewart P. Oakley, *War and Peace in Baltic, 1560-1790* (London and New York: Routledge, 1992), 128-131.

²⁸ *Sbornik*, C. LXXX, 491-494, 496-497.

²⁹ *Sbornik*, C. LXXX 507.

³⁰ *Sbornik*, C. LXXXV, 5-18.

³¹ *Sbornik*, C. LXXXV, 78.

³² *Sbornik*, C. LXXXV, 97

³³ *Sbornik*, C. XCI, 25-27.

onlarınkine dayanacak güçte değildir?"³⁴ Rusya açıkça İngiltere'nin o sıralarda müzakere edilmekte olan tedafii ittifak neticesinde İngiltere'nin İsveç'e karşı deniz yardımı yapmasını istiyordu. Kont Ostermann, İngilizlerin Baltık'a bir filo gönderdikleri takdirde savaşın hızlı bir şekilde zaferle bitirilebileceğini ve Rusya'nın da İngilizlerin isteği üzerine Avusturya'ya yardım için 40 bin adam gönderebileceklerini söyledi.³⁵

Kralın, Hannover'e gitmesinden mütevellit³⁶ İngiliz kançılıyası Rusların donanma talebine resmî bir cevap vermedi. Dolayısıyla burada inisiyatif almak Edward Finch'e kaldı. Finch, "bir zorunluluk olmadan" İngiltere'nin 12 hat gemisini yalnızca "balıkçılık" için Baltık'a göndermeyeceğini söylemişti. Elçi bu cevabıyla İngiltere'nin, Rusya İsveç tarafından fiilî bir saldırıya uğramadan gemilerini gönderemeyeceğinin altını çiziyordu. Finch'in bu cevabı Ostermann'ı hiç de memnun etmedi ve kont İngiliz donanmasına ihtiyaç duyulduğunu hassaten vurguladı. Zira Finch'e göre her ne kadar Rus kara kuvvetleri çok iyi durumda olsa da deniz kuvvetleri iyi durumda değildi.³⁷ Ostermann, İngiliz deniz yardımını, Rusya'nın faydacı müeyyidenin korunmasının şartı olarak görmüştü.³⁸

Edward Finch, Londra'dan herhangi bir talimat almadan, Kont Ostermann'a, İngiltere'nin uzun süredir Rusya'yı İsveç'in hasmane tutumu hususunda uyardığını ve konjonktür elverdiği takdirde, İngiliz filosunun elbette Rusların yardımına gelebileceği taahhüdünü verdi.³⁹ Finch'in inisiyatifleri Londra tarafından da makbul karşılandı. İngiliz dış politikasının önemli isimlerinden biri olan Newcastle Dükü Thomas Pelham-Holles, Edward Finch'e gönderdiği talimatlarda, İngiltere'nin İspanya ile olan savaşına rağmen Rusya'ya İsveç'e karşı gereken imkân olduğu takdirde Baltık'a filo göndererek, böyle bir imkân olmadığı takdirde gemi yardımının karşılığı para vermek suretiyle yardım edeceğini bildirdi. Ancak bunun karşılığında da İngiltere, Rusya'nın Avusturya'yı "ne zaman ve ne şekilde" destekleyeceğini öğrenecekti.⁴⁰

İspanya Savaşı ve Fransız tehdidi yüzünden İngilizler Baltık'a filo göndermeye istekli değildi. Para hususunda ise İngilizler elçilerine Ruslar bu konuyu dile getirmedikçe direktmemesi talimatını verdiler. Ancak Ruslar ısrar ederse para ödenecekti. Diğer yandan İngilizler, Fransızlar tarafından desteklenen İsveçlilerin Rusya'ya karşı saldırgan tasavvurları hakkında, Rus devlet adamlarına aktarılmak üzere yeni istihbarat verdiler.⁴¹

İngilizlerin 1738'den beri yaptıkları uyarılar sonunda gerçekleşti. 1741 yazında İsveç, Rusya'ya savaş ilân etti. İngiltere'nin Avusturya'yı ve faydacı müeyyideyi koruma amaçlarına bu savaş büyük bir darbe vurdu. Zira Rusya'nın Avusturya'dan önce kendini düşünmesi gerekiyordu. Ancak bu savaş İngilizlerin Rusya'yı Avusturya lehine yanlarına

³⁴ *Sbornik*, C. XCI, 35,

³⁵ *Sbornik*, C. XCI, 35-36.

³⁶ II. George, elektörlüğün durumunu tehlikede gördüğünden mütevellit Hannover'i ziyaret etmek istemişti. Andrew Thompson, *George II* (New Haven and London: Yale University Press, 2012), 139.

³⁷ *Sbornik*, C. XCI, 133.

³⁸ *Sbornik*, C. XCI, 147-150.

³⁹ *Sbornik* C. XCI, 150.

⁴⁰ *Sbornik*, C. XCI, 167.

⁴¹ *Sbornik*, C. XCI, 183-185.

çekme siyasetinin iflası anlamına gelmiyordu. Asıl İflas 1741 Kasım'ındaki darbeydi.⁴²

4) İngilizlerin İhtilal Uyarıları

1741'de ihtilalin hemen öncesindeki hükümet her ne kadar çeşitli meselelerden ötürü fiilî olarak, İngiltere'nin arzu ettiği üzere Avusturya'ya yardım edememiş olsa da bebek Çar VI. Ivan adına ülkeyi yöneten ekip Avusturya yanlısıydı. Bu ekip, sabık naip Courland Dükü Ernest von Biron'un zamanında yükselmeye başlamış ve bu yükseliş bebek çarın döneminde zirveye ulaşmıştı. Baltık Almanlarından oluşan bu ekip, Rusya'da "Vremenshik" olarak adlandırılmaktaydı.⁴³ Geçici nüfuz sahibi manasına gelen Vremenshiklerin iktidarda kalması İngiltere için çok önemliydi. Zira bu ekibin lider kadrosu olan Büyük Düşes Anna Lepoldovna, gözdesi Julia Mendgen ve Kont Ostermann, faydacı müeyyideyi destekliyordu. Dolayısıyla Rusya'da yaşanabilecek herhangi bir iktidar değişikliği, İngiltere'nin Rusya üzerindeki tasavvurlarını akamete uğratabilirdi.

1741 baharında İngiltere'ye St. Petersburg'da bebek Çar ve Büyük Düşese karşı bir darbe hazırlandığına dair haberler gelmeye başladı. Buna göre İsveç, Rusya'ya saldırdığı sırada St. Petersburg'da Fransız yanlısı bir hizip, Büyük Petro'nun (1682-1725) kızı Elizabeth Petrovna lehine darbe yapacak ve iktidarı ele geçirecekti. Bu plan neticesinde İsveç, Büyük Kuzey Savaşları'nda kaybettikleri yerleri geri alacak ve yeni çarîçe olan Elizabeth de iktidarını sürdürmek için Fransız güdümlü bir siyaset izleyecekti. Kral II. George "Ortak dava ve Avrupa hürriyetinin muhafazası" yani faydacı müeyyidenin korunması için son derece hayati olan bu istihbaratın, zaman kaybedilmeden Büyük Düşese aktarılmasını istedi.⁴⁴

St. Petersburg'daki İngiliz elçisi Edward Finch bu bilgiyi alır almaz büyük düşesin eşi olan Brunswick Prensi Anton Ulrich ile bir görüşme yaptı. Prens, Fransız elçisi La Chetardié, Prenses Elizabeth ve Elizabeth'in doktoru olan Hannoverli Johann Hermann Lestock arasında bir muhaberat olduğuna dair istihbaratın kendilerine de geldiğini söyledi. Prese göre, Elizabeth hakkında şüpheler yoğunlaşırsa kendisi bir manastıra kapatılabilir ama kendisi halk ve ordu tarafından sevildiği için bu durum ters tepebilirdi. Ancak Prens Anton Ulrich'e göre çözüm, Feldmareşal Münnich gibi Elizabeth ile iş birliği yaptığından şüphelenildiği kişileri tutuklamaktı.⁴⁵

Finch, dürüst, müşfik ancak tecrübesiz bir zat olarak gördüğü Anton Ulrich'le yaptığı konuşmadan sonra ondan çok daha tecrübeli bir devlet adamı olan Hariciye Nazırı Kont Ostermann ile de bu konuyla ilgili bir görüşme yaptı. Kont, bu istihbarata fazla itibar etmemiş gibi görünmeye çalışsa da bu hususta başarılı olamadı. Evvela yüz ifadesi endişesini ele verdi. Daha sonra endişesini itiraf etmek zorunda kalan kont, Prenses Elizabeth'in cerrahı ve komplonun önemli aktörlerinden biri olarak telâkki edilen Lestock'u tutuklamanın icap edip etmeyeceğini sordu. Edward Finch, şimdilik böyle bir adımın tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini ve bunun için başka delillere ihtiyaç olduğunu

⁴² Sergei M. Soloviev, *History of Russia*, C. XXXVII, çev. Patrick J. O'meara (USA: Academic International Press, 1996), 72.

⁴³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 296.

⁴⁴ *Sbornik*, C. XCI, 21.

⁴⁵ *Sbornik*, C. XCI, 98.

altını çizdi.⁴⁶

Üstüne düşeni yapan Finch için durum pek de iç açıcı değildi. Finch'e göre yaşlı Ruslar, niyabet hükümetinden hiç de memnun değillerdi. Aslında onların rahatsızlıkları genel olarak Büyük Petro döneminden itibaren izlenen politiklardaydı. Hiçbiri St. Petersburg'da yaşamak istemiyor, Rusya'nın İsveç'ten aldığı toprakları "şeytanî" olarak addediyor, yabancılardan hoşlanmıyor ve Rusya'nın eskiden olduğu gibi izolasyonist bir politika izlemesini arzuluyorlardı.⁴⁷ Dolayısıyla mevcut hükümetin alaşağı edilmesini arzulayan çoktu. Böyle bir durum en çok Fransa'nın işine gelirdi. Zira Avrupa meselelerinden uzak bir Rusya, Fransa'nın Habsburg mirasını parçalama planlarını kolaylaştıracak en önemli unsurlardan biriydi. Böyle bir durum İngiltere içinse bir felaket ve İngiltere'nin Rusya politikasının iflası manasına gelirdi. Bu yüzden Finch, işin altını kazımaya ve bilhassa La Chetardié'nin faaliyetlerini takip etmeye devam etti. Nitekim İngiliz elçisi, Fransız meslektaşısı ile Prenses Elizabeth arasındaki muhaberatın devam ettiğini fark etti.

Durumu Kont Ostermann'a aktaran Finch ortada bir komplo olduğunu ima etmeye çalıştı ama bu sefer Ostermann'ı biraz fazla kendinden emin buldu. Finch'in uyarılarına karşı Kont Ostermann, kayıtsız kaldı ve Prenses Elizabeth'in Rusya'ya ihanet etmeyecek kadar vatansever olduğundan dem vurdu. Bütün uyarılarına rağmen Büyük Düşes ise gereken tedbirleri almıyordu. Derdini anlatamayan Finch, İngiltere'ye bir ihtilal ihtimalinin hiç de azımsanmayacak seviyede olduğunu söylemekten başka bir şey yapamadı.⁴⁸

İngilizler, Rus devlet adamlarına gereken uyarıları yapmışlardı. Ancak ne büyük düşes ne de Kont Ostermann bu uyarılara riayet ettiler. Finch, tehlikenin ne kadar büyük olduğunu fark etmiş ve gereken tedbirler alınmadığı takdirde hükümetin düşeceğini defaatle ima etmişti. Ancak elçinin uyarıları gereken etkiyi yaratmadı. 1741 sonunda İngilizlerin korktukları başına geldi ve ihtilal gerçekleşti.

5) 1741 İhtilali ve İngiliz Politikasının İflası

25 Kasım/6 Aralık 1741'de gerçekleşen ihtilal sonucunda Çar VI. Ivan tahttan indirildi ve Büyük Petro'nun kızı, Çariçe Elizabeth (1741-1763) tahta çıktı. Bu durum Fransa için büyük bir zafer İngiltere içinse hezimetti. Zira eski "Alman" hükümeti tamamen Avusturya yanlısıydı ve yeni Çariçe de Fransa'ya daha meyyal olacaktı.⁴⁹ Fransız elçisi La Chetardié, Çariçe tarafından büyük bir hürmet görmekteydi.⁵⁰

İsveç'in Rusya'ya saldırması ve akabinde gerçekleşen darbe aslında Fransa'nın Avusturya'nın boynuna geçirdiği "diplomatik ilmiğin"⁵¹ bir parçasıydı. Bu şekilde Fransa, Avusturya yanlısı Vremenshiklerin, Avusturya'ya faal bir destek vermesini engellemiş, hem

⁴⁶ *Sbornik*, C. XCI, 100.

⁴⁷ *Sbornik*, C. XCI, 108.

⁴⁸ *Sbornik*, C. XCI, 272.

⁴⁹ Soloviev, *History of Russia*, 54.

⁵⁰ *Sbornik*, C. XCI, 356-357.

⁵¹ 1741 Nisan'ından Eylül'üne kadar Fransa, Avusturya'yı yok etmek için diplomatik manevralar yapmış ve Avusturya'yı oldukça müşkül bir duruma düşürmüştü. Reed Browning, Fransa'nın bu manevralarını, "Fransa'nın Diplomatik İlmiği" olarak adlandırmıştır. Browning, *The Wars*, 55- 72.

de onların düşüşüne yol açacak savaşı başlatmışlardı.⁵²

Diğer yandan bu durum İngilizler için büyük bir hezimet oldu. Evvela, Finch ile Ostermann arasında müzakere edilen tedafüi ittifak projesi akim kaldı. İkinci olarak da Büyük Düşes Anna Leopoldovna, Prens Anton Ulrich, Kont Ostermann, Feldmareşal Münnich ve Julia Mendgen gibi ihtilaldan sonra vatana ihanetle suçlanan isimler, Edward Finch'in kendilerini komplo konusunda uyardıklarını itiraf ettiler. Bu durum yeni Çariçeyi hiç de memnun etmedi.⁵³ Hatta Çariçe şayet devrik hükümet Finch'i dinlemiş olsaydı asla tahta geçemeyeceğini de söylemişti. Finch nafile yere kendini savunmaya çalıştı ama netice itibarıyla artık bir istenmeyen bir adam olarak Rusya'da daha fazla kalamazdı.⁵⁴ Görüldüğü üzere İngiltere'nin Rusya'daki durumu hiç de iyi vaziyette değildi. Fransızlar İngilizleri bu alanda mağlup etmişlerdi.

Yeni Çariçe Elizabeth, tahta çıktığında Kont Ostermann'ın Avusturya yanlısı siyaseti sona erdirmek ve İsveç ile olan savaşı bitirmek istedi. Ancak Elizabeth her ne kadar barış yanlısı olsa da Büyük Petro döneminde kazanılan topraklardan taviz vermeye razı değildi. La Chetardié iki ülke arasında mutavassıt olamadı ve her ne kadar Çariçe tarafından hürmet görmeye devam etse de nüfuzu git gide azalmaya başladı.⁵⁵

Bu durum üzerine İngiltere, şansını yeni hükümet nezdinde denemek istedi. 1742 Nisan'ında Edward Finch'in yerine tayin edilen Sir Cyril Wich, yeni hükümetin Avusturya'ya tutumu karşısında nabız yokladı. Ancak araştırmaları sonucunda elde ettiği istihbarat, İsveç ile savaş devam ettiği sürece Rusya'nın Avusturya'nın yardımına gelmeyeceği yönündeydi.⁵⁶

Sir Cyril Wich ile aynı dönemlerde İngiltere hariciyesine bu dönemde yön veren isimlerden biri olan Lord Carteret⁵⁷ Londra'daki Rus elçisi Narişkin'e, Çariçenin Moskova'dan, Avrupa meselelerine daha yakın olabileceği St. Petersburg'a dönmesinin daha iyi olacağını ve "Macaristan Kraliçesi ve bütün Avrupa'nın selametinin imparatoriçenin Prusya ve Lehistan⁵⁸ krallarına tavsiyede bulunmasına" bağlı olduğunu bildirmişti. Eğer Çariçe Elizabeth, dedikodularda belirtildiği üzere dini ayin için Kiev'e giderse bütün yaz hiçbir şey yapılamaz ve faydacı cephenin düşmanları amaçlarına ulaşmış olurdu. Ancak Rus hükümeti Narişkin'e bu konuları İngiliz muhataplarıyla konuşmama emri vermişti.⁵⁹

İngilizlerin elini rahatlatan yukarıda belirtildiği üzere darbe sonrası hükümette büyük bir nüfuza sahip olan Fransızların, İsveç ile Rusya'yı barıştıramadıklarından mütevellit eski nüfuzlarını kaybetmeleriydi. Bunun üzerine İngiltere, eski politikalarını yeni hükümet üzerinde de denemeye karar verdi. Kral II. George, Rusya'nın Avusturya

⁵² Browning, *The Wars*, 65.

⁵³ Edward Finch, büyük düşese, onunla kart oynayacak, hatta o, Saksonya elçisi Kont Lynar ve Julia Mendgen arasındaki mukareneti bilecek kadar yakındı. *Sbornik*, C. LXXXV, 478-479; XCI, 110

⁵⁴ Aslında Finch uzun zaman önce kendi isteği üzerine geri çağırılmış ama çeşitli şartlardan ötürü geri dönememişti.

⁵⁵ *Sbornik*, C. XCI, 450.

⁵⁶ *Sbornik*, C. XCI, 460.

⁵⁷ Carteret'in güç kazanması ve savaşta daha agresif bir politika izleme süreci için bk. Browning, *The Wars*, 99-102.

⁵⁸ Bu dönemde Lehistan Kralı III. Augustus (1733-1764) Saksonya elektörü sıfatıyla Prusya'nın yanında Habsburg mirasını parçalamaya başlamıştı. Bk. Browning, *The Wars*, 70-71.

⁵⁹ Soloviev, *History of Russia*, 73.

lehine harekete geçmesini sağlaması için emir verdi. Kralın emirlerini aktaran Sir Cyril Wich, Avusturya'nın yok edilmesinin Rusya'nın ne kadar aleyhine olacağını ve Fransa'nın Rusya'ya karşı habis tutumunu şu sözlerle aktardı:

“Şüphesiz bütün dünya bilmektedir ki yalnızca ve tamamen Fransız para yardımları ile yapılan bu [İsveç ile] savaş, Kuzey'in efendisi olabilmek için Rusya'ya baskı yapmak gayesiyle yapılmıştır. Aynı şekilde Avusturya Hanedanı'nın da yok olması Fransa'nın plan ve sistemidir. Bu şekilde Avrupa'nın geri kalanını da köleleştirmek istemektedirler. Sarayınızın bunu açık olarak görmüyor olması mümkün değildir. Bu yüzden de o tacın tehlikeli görüşlerine karşı çıkma fazilet ve cesaretine sahip devletlere katılmak onların büyük ve zaruri menfaatidir”

Carteret aynı zamanda Çariçe Elizabeth'in St. Petersburg'dan ayrılmamasını sağlaması yönünde de Wich'e emir verdi.⁶⁰

Wich, evvela Çariçe Elizabeth'i Moskova'ya gitmeme hususunda ikna edemedi. Diğer yandan Büyük Şansölye Prens Çerkaski ve Vekil Şansölye Besthuzev gibi devlet adamlarının Avusturya'ya yardım etmek üzere mütemayil olduğunu görse de Elizabeth'in şu an Avusturya'ya çok kızgın olduğunu ve onun kızgınlığını azaltmanın zor olacağını rapor etmişti.⁶¹

Çariçe Elizabeth'in Avusturya'ya kızgın olma sebebi Avusturya ve Vremenshiklerle arasında olan ilişkiydi.⁶² Elizabeth'in şahsi kızgınlığı devam ettiği sürece İngiltere'nin Avusturya için destek bulması çok zordu.⁶³

Fransa ne Rusya'yı ihtilaldan sonra kendi nüfuzuna alabildi ne de İsveç'in kaybettiği toprakları geri alabilmesini sağladı. Ancak Fransa'yı başarılı kılan husus Rusya'yı Avusturya Veraset Savaşları'nın çok hayati bir döneminde dışarıda bırakabilmesiydi. Bu İngilizler için büyük bir hayal kırıklığıydı. Yukarıda belirtildiği üzere kıta politikasını Avusturya ve Rusya arasındaki dostluğa bağlayan İngiltere'nin iki devlet arasındaki çekişmeden zarar gördüğü aşikârdı. İhtilal sonrası dönemde İngiltere'nin Rusya'dan elde ettiği tek kazanç 1738'den beri müzakere edilen tedafüi ittifakın 1742 sonunda imzalanması oldu. Ancak 1741 ihtilali söz konusu antlaşmanın imzalanmasını en az bir yıl geciktirmiştir. Bu açıdan bakıldığında 1741 ihtilali İngilizlere hiçbir şekilde yaramadı. Fransızlar ise her ne kadar beklentilerini tam olarak gerçekleştirilemeseler de en azından Rusya'da, Avusturya karşıtı bir hükümdarın tahta oturmasını doğrudan veya dolaylı müdahaleleriyle sağladılar. 1741'de Rusya politikası iflas eden İngiltere 1742 sonrası süreçte kaybettiği pozisyonunu geri almak zorundaydı.

6) İngiltere'nin İşini Zorlaştıran Bir Mesele: Lopukhin Meselesi

Rusya'nın Avrupa politikaları için ne kadar önemli olduğunu bir an dahi aklından çıkarmayan İngiliz hükümeti, hemen yeni rejimde dostlar edinmek istedi. Kral, Çariçe

⁶⁰ *Sbornik*, C. XCI, 466.

⁶¹ *Sbornik*, C. XCI, 482.

⁶² Avusturyalılar, önceki hükümete, o zamanlar prenses olan Elizabeth'in, Petro'nun gayri meşru kızı olduğunu ilân etme tavsiyesi vermiş ve bu da çariçe tarafından öğrenilmişti. Soloviev, *History of Russia*, 77.

⁶³ Öyle ki Çariçe Elizabeth, Macaristan Kraliçesi Maria Theresa için “üryan kraliçe demiştir”. Browning, *The Wars*, 85-86.

Elizabeth üzerinde büyük bir nüfuzu olan Lestock'a maaş bağlattı.⁶⁴ Diğer yandan, haricî işlere yön veren Vekil Şansölye Aleksei Besthuzev, kardeşiyle beraber Rusya'yı İngiltere ve Avusturya tarafına çekmek için uğraşıyorlardı.⁶⁵ Bu yüzden Fransa Besthuzev kardeşleri ortadan kaldırarak, diplomatik ilmiği boynuna doladığı Avusturya'ya son darbeyi vuracaktı.⁶⁶

Çariçe Elizabeth'i devirmek ve Vremensik hükümetini restore etmeyi amaçlayan, İngiliz elçisi Sir Cyril Wich'e göre "birkaç öfkeli kadının konuşmasından neşet eden"⁶⁷ bir komplo olan Lopukhin meselesi İngilizlerin, Rusya ve Avusturya'yı yan yana getirme tasavvurlarına büyük bir darbe vurdu.⁶⁸ Zira komploya karışanların arasında İngiliz ve Avusturya yanlısı Besthuzev yanlısı kardeşlerden Mikail'in hanımı Anna Besthuzeva da vardı. Başka bir felaket ise sorgulanan komplocuların bir zamanlar Avusturya'yı Rusya'da temsil eden Marki Botta d'Adorno'nun kendilerine yardım vaat ettiğini söylemeleriydi.

Lopukhin meselesinde Besthuzev kardeşlerin ciddi bir zarar görmemesi⁶⁹ İngilizler için büyük bir şans olsa da Botta meselesi tam bir hayal kırıklığı oldu. Fransız vekili d'Alion, çariçeye Botta'nın Berlin'de, Rusya'da Elizabeth hükümetinin devrileceğine dair konuşmalar yaptığına dair deliller sundu. D'Alion fırsattan istifade ederek, Elizabeth'i Maria Theresa'ya karşı kışkırtacak argümanlar da sundu.⁷⁰ Çariçe de bunlara inandı.⁷¹

İngilizler, Botta meselesine karışmayı münasip görmediler. İngiliz mümessili Cyril Wich, bu aşamada yapacak en iyi şeyin evinde oturmak olduğuna kanaat getirmişti.⁷² Dolayısıyla İngilizler, Avusturya ile Rusya'nın arasını bulmak için bir şey yapamadılar.

Lopukhin meselesinde Fransızlar ve onları destekleyen hizip, bir taraftan Besthuzev kardeşleri devirmek, bir taraftan da komploya müdahil olduğu iddia edilen Botta meselesiyle Rusya ve Avusturya arasında bir ihtilaf çıkarmak istemişlerdi. Çariçe, Besthuzevleri uzaklaştırmadı. Diğer yandan Maria Theresa, Çariçe Elizabeth'in isteği üzerine Botta d'Adorno'yu cezalandırmayı kabul etmedi ve iki kadın hükümdar arasındaki gerginlik daha da arttı.⁷³ Avusturya Veraset Savaşları'nın neredeyse ortasına gelinmişti ve hâlâ İngiltere, Avusturya için Rus desteğini almaya muvaffak olamamıştı. Zira Fransa doğrudan veya dolaylı bir şekilde Botta meselesini köpürterek bu fırsattan iyi bir şekilde istifade etmişti.

7) Savaş Sonuna Doğru

İngiltere 1742 sonundan itibaren pek çok konuda Rusya ile ortak hareket etmeye

⁶⁴ *Sbornik*, C. XCI, 492.

⁶⁵ Robert Nisbet Bain, *The Daughter of Peter the Great, A History of Russian Diplomacy and of The Russian Court Under the Empress Elizabeth Petrovna 1741-1762* (London: Archibald Constable, 1899), 88.

⁶⁶ Fransız temsilcisi d'Alion, Besthuzevler yaşadıkları sürece Rusya'da hiçbir şey yapamayacaklarını söylemişlerdi. Robert Nisbet Bain, *The Daughter of Peter the Great*, 92.

⁶⁷ *Sbornik*, C. XCIX, 385.

⁶⁸ Lopukhin meselesi için bk. Soloviev, *History of Russia*, 129-135.

⁶⁹ Vekil Şansölye Aleksey görevini sürdürürken, kardeş Besthuzev ise bir süre sürgün edilmişti. Ancak Mikail'in eşi olan Anna Besthuzeva'nın dilinin bir kısmı kesildi ve kendisi kırbaçlandı. Robert Nisbet Bain, *The Daughter of Peter the Great*, 94-95.

⁷⁰ *Sbornik*, C. XCIX, 388.

⁷¹ *Sbornik*, C. XCIX, 398.

⁷² *Sbornik*, C. XCIX, 389.

⁷³ Bain, *The Daughter*, 95.

devam etti. Mesela, İsveç'teki veliht seçimi gibi hususlarda İngilizler Rusları desteklediler.⁷⁴ Lakin Avusturya ile Rusya arasındaki ipler uzun süre o kadar gergin kaldı ki, 1746 başına kadar Avusturya lehine savaşa girmeyi düşünmedi. Ancak Prusya Kralı Büyük Friedrich'in başarıları ve Besthuzev'in ikna edici politikaları sonucunda Elizabeth en sonunda İngiltere'nin savaşın başında arzu ettiği üzere Avusturya lehine savaşa girmeyi kararlaştırdı. 2 Haziran 1746 tarihli St. Petersburg Antlaşması'na göre iki taraf arasında bir tedafüi ittifak kararlaştırıldı.⁷⁵ Fransa'nın Belçika ve Hollanda'daki başarılarından sonra İngiltere'nin Rusya'daki büyükelçisi Lord Hyndford, Fransa'ya karşı kullanmak üzere Ruslardan destek alma taahhüdü aldı.⁷⁶ Artık Rusya pragmatik cephenin fiili bir üyesi olmuştu.

Ancak Rus askerleri harekete geçtiğinde hâlihazırda barış müzakereleri başlamıştı. Rus ordusunun ne kadar ağır hareket ettiğinin farkında olan Fransız cephesi Rusların gelmekte olduğundan rahatsız olsalar da⁷⁷ aslında Rus askerlerinin sefer mevsiminde cepheye gelemeyeceklerinin farkındaydılar.⁷⁸ Hülâsa dağ fare doğurmuş ve İngiltere de Fransa ile barış yapmıştı. İngilizler bir kere daha Ruslardan istediklerini alamamışlardı. Avusturya Veraset Savaşları sırasında İngiltere için Rus cephesinde pek az şey iyi gitmişti.

Sonuç

İmparatorluk Rusya'sının önemli hadiselerinden biri olan 1741 İhtilali aslında 18. yüzyıl Avrupa tarihinin en önemli hadiselerinden biri olan Avusturya Veraset Savaşları kontekstinde değerlendirildiğinde daha anlamlı bir hâl alır. İngilizler, Çariçe Anna döneminden itibaren, kıta Avrupa'sındaki dengelerini koruyabilmek için Avusturya-Rus iş birliğini desteklemişlerdi. Ancak Manş Denizi'nin öte yakasındaki en büyük rakibi Fransa ise bu iş birliğini bozarak İngiltere'ye büyük bir darbe vurmak istiyordu. Fransa, aslında 1741 yılında hazırladığı diplomatik ilmiği yalnızca Avusturya'nın değil, İngiltere'nin de boynuna geçiriyordu.

İsveç Savaşı ve onun akabinde gerçekleşen ihtilal bu diplomatik ilmiğin bir parçasıydı. Bu iki hadise sonucunda Rusya, pragmatik cepheden koparılmıştı. Bu durum İngiltere'nin Rus politikasının iflası manasına gelmekteydi. Fransızlar ihtilal sonrası yıllarda Rusya'nın pragmatik cepheye dönüşünü engellemek için çalışmalar da yaptılar. En sonunda İngilizler Rusları yardıma ikna ettiklerinde her şey için artık çok geçti.

Bu çalışmada Rus tarihi için son derece önemli olan söz konusu ihtilalin İngiltere için ne anlam ifade ettiği sorusu sorulmuş ve elde edilen cevap da "iflas" niteliğinde olmuştur. Buna mukabil bu çalışma ihtilalin büyük ölçüde İngiltere, daha küçük ölçüde Fransa ve Avusturya için neler ifade ettiğini ele almıştır. Aslında bakıldığında 1741 İhtilali Avrupa'nın pek çok ülkesini etkilemiştir. İsveç, ihtilal beklentisi ile savaşa girmiş ve ancak savaştan beklediğini alamamıştır. Habsburg mirasını parçalamak üzere harekete geçen Prusya ise ihtilal sayesinde olası bir Rus mukabelesinden kurtulmuştur. Yine ihtilal Hollanda'nın tedbirlerinde de birtakım değişikliklere yol açmıştır. Hülâsa Avusturya

⁷⁴ *Sbornik*, C. XCIX, 252.

⁷⁵ Browning, *The Wars*, 272.

⁷⁶ Bu süreç için bk. Soloviev, *History of Russia*, 171-176.

⁷⁷ Browning, *The Wars*, 334.

⁷⁸ Soloviev, *History of Russia*, 220.

Veraset Savaşları'nın bütün muharip tarafları öyle veya böyle 1741 İhtilali'nden etkilenmiştir. Ancak Rusya'da yaşanan bu büyük değişikliğin bütün diplomatik veçhesini oluşturabilmek için için ihtilalin yalnızca muharip Avrupa devletlerine değil, Osmanlı İmparatorluğu, İran, Danimarka gibi tarafsız devletlere de yansımalarını da değerlendirmek gerekir. İşbu çalışma bu resmin küçük bir parçasını oluşturmaktadır.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Bain, Robert Nisbet. *The Daughter of Peter the Great, A History of Russian Diplomacy and of The Russian Court Under the Empress Elizabeth Petrovna 1741-1762*. London: Archibald Constable, 1899.
- Browning, Reed. *The Wars of Austrian Succession*. New York: St. Martin' Griffin, 1995.
- McKay, Derek ve Scott, H. M. *Büyük Devletlerin Yükselişi*. Çev. Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: Dergâh, 2019.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Oakley Stewart P. *War and Peace in Baltic, 1560-1790*. London and New York: Routledge, 1992.
- Sbornik Imperatorskogo russkogo istoričeskogo obšestva*. C. LXXX. St. Petersburg: 1889.
- Sbornik Imperatorskogo russkogo istoričeskogo obšestva*. C. LXXVI. St. Petersburg: 1891.
- Sbornik Imperatorskogo russkogo istoričeskogo obšestva*. C. LXXXV. St. Petersburg: 1893.
- Sbornik Imperatorskogo russkogo istoričeskogo obšestva*. C. XCI. St. Petersburg: 1894.
- Sbornik Imperatorskogo russkogo istoričeskogo obšestva*. C. XCIX. St. Petersburg: 1897.
- Soloviev, Sergei M. *History of Russia*. C. XXXVII. Çev. Patrick J. O'meara. USA: Academic International Press, 1996.
- Soloviev, Sergei M. *History of Russia*. C. XXXVIII. Çev. Anthony V. Knowles. USA: Academic International Press, 2000.
- Wilson, Arthur McCandless. *French Foreign Policy During the Administration of Cardinal Fleury 1726-1743*. London: Cambridge University Press, 1936.

